

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Збірник засновано в 1994 році

Випуск 23

Донецьк ДонНУ 2011

УДК 801.808.804.807
ББК Ш 12 = 41
Л 59

Редакційна рада: Анатолій Загнітко, доктор філологічних наук, професор (науковий редактор) (Україна); Іван Вихованець, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Україна); Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор (Україна); Ніна Клименко, доктор філологічних наук, професор (Україна); Євгенія Карпіловська, доктор філологічних наук, професор (Україна); Світлана Соколова, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник (Україна); Юрій Прадід, доктор філологічних наук, професор (Україна); Майя Всеволодова, доктор філологічних наук, професор (Росія); Марія Конюшкевич, доктор філологічних наук, професор (Білорусь); Василь Рагавцов, доктор філологічних наук, професор (Білорусь); Михайло Сарновський, доктор філологічних наук (Польща); Лариса Пісарек, доктор філологічних наук, професор (Польща); Чеслав Ляхур, доктор філологічних наук, професор (Польща); Алеш Брандлер, доктор філологічних наук, професор (Чехія); Станіслав Жажа, доктор філологічних наук, професор (Чехія); Людмила Попович, доктор філологічних наук, професор (Сербія).

Редакційна колегія: Євген Отін, доктор філологічних наук, професор (Україна); Микола Луценко, доктор філологічних наук, професор (Україна); Михайло Сенів, доктор філологічних наук, професор (Україна); Володимир Каліущенко, доктор філологічних наук, професор (Україна); Ольга Бессонова, доктор філологічних наук, професор (Україна); Віра Познанська, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Любов Фроляк, кандидат філологічних наук, доцент (Польща); Михайло Вінтонів, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Володимир Мозгунов, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Ірина Домрачева, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Оксана Борисенко, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Ганна Ситар, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар) (Україна); Ілля Данилюк, кандидат філологічних наук, доцент (секретар) (Україна); Ігор Селіщев (технічний секретар) (Україна).

Рецензенти: Грещук Василь, доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет); Сологуб Надія, доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України).

Видання затверджене ВАК України як фахове («Перелік № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 4); («Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 12; затверджено постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1-05/5).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серії КВ № 8925 від 01.07.2004 року.

Затверджено до друку вченою радою Донецького національного університету (№ 10 від 26.11.2010 р.).

Засновник: Донецький національний університет, кафедра української мови (від 28.12.2007 р. – кафедра української мови та прикладної лінгвістики).

При використанні матеріалів серії покликання на «Лінгвістичні студії» є обов'язковим.

Електронна версія збірника доступна на Донецькому лінгвістичному порталі за адресою www.mova.dn.ua

Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Л 59
Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – 325 с.

ISSN 1815-3070
ISBN 966-7277-88-7

Розглянуто словотвірні категорії і процеси в українській мові, з'ясовано актуальні проблеми лінгвістики тексту, дискурсології й дискурс-аналізу, висвітлено напрями прикладної лінгвістики, встановлено особливості онімів різного типу.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

© Донецький національний університет, 2011
© Автори статей, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП		6
РОЗДІЛ I	Словотвір: напрями, аспекти дослідження	8
Бойчук Марія	Параметризація поняття <i>оказіоналізм</i>	8
Бріткіова Катерина, Сальнікова Вікторія	Аксіологічна семантика словотвірних засобів у текстах сучасного українського політикуму (на матеріалі прізвищ)	12
Брус Марія	Словотвірна термінологічна база фемінітивної підсистеми української мови	17
Волинець Галина	Функціонування нульсуфіксальних іменників у межах лексико-словотвірного мікрополя назв продуктів харчування	21
Докашенко Марія	Ономасіологічний клас складних найменувань з конструктором «тап»	24
Думчак Іван	Суфіксальна універбація в текстах сучасної періодики	28
Дьячок Наталія	Моделі модифікації номінатем типу «словосочетание + универб»	31
Зеніна Анастасія	Типи складних слів у сучасній банківській термінології	35
Карпець Любов, Нелюба Анатолій	Словотвірне номінування осіб у спортивному жаргоні	39
Козленко Тетяна	Семантичні функції інтерфіксів у структурі українських прикметників на <i>-с'к-(ий)</i>	44
Коца Руслана	З історії поняття «префікс»	48
Максимець Оксана	Функціонально-семантична дистрибуція транспозиційних формантів у новій українській мові	52
Меркулова Оксана	Іменники з конфіксом <i>по-...-j(a)</i> в українській мові	57
Нелюба Анатолій	Прихована економія в словотвірній системі української мови (найзагальніші зауваги)	62
Пена Любов	Питання словотвору у «Граматиці української (руської) мови» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера	67
Поденежна Тетяна	Роль метафори і метонімії у створенні композитів на позначення людини за фізичною ознакою в англійській, німецькій, українській і російській мовах	71
Пославська Наталя	Дериваційний потенціал дієслів із семантикою «бити кого-небудь, завдавати фізичних травм»	77
Сіроштан Тетяна	Історія лексико-словотвірних типів п. Іосі на <i>-ак (-як)</i> у новій українській мові к. XVII – п. XXI ст.	83
Стародуб Катерина	Репрезентанти аналітизму на морфемно-дериваційному рівні та критерії їх виокремлення	88
Старченко Яна	Сучасна жаргонологія й словотвірні інновації в жаргонах української мови (до постановки питання)	93
Таран Алла	Конкуренти та псевдоконкуренти в сучасній українській мовній практиці	97
Тютенко Олена	Категорійний і денотатний компоненти значення в семантичній структурі суфікса	101
РОЗДІЛ II	Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу	106
Андрейченко Оксана	Артефактна метафора в сучасному політичному дискурсі: когнітивний аспект	106
Андрейчук Надія	Жанровий простір англійського інституційного дискурсу кінця XV – початку XVII століття	110
Андрущенко Вікторія	Інформативно-комунікативна площина вияву категорійної зв'язності у внутрішній художньотекстовій структурі	116
Білозуб Анастасія	Інтертекстуальність у художньому постмодерному дискурсі	120
Важеніна Олена	Бурлескно-травестійні традиції І.П. Котляревського в мові химерної прози Є. П. Гуцала	124
Венгринюк Мирослава	Типологія внутрішнього адресата у прозовому тексті	127
Гнатюк Любомира	Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості імплікатури іронії	131
Головіна Вікторія	Вербалізація категорії простору у поетичному дискурсі Ю. Андруховича	137
Доценко Олена	Особливості реалізації опозиції «свої» та «чужі» в процесуальному законодавстві	140

Карпенко Наталія	Штрихи до окреслення мовленнєвого портрету П. Загребельного з огляду на особливості комунікативної компетенції письменника	145
Кицак Галина	Характерні риси наукового дискурсу	148
Коваленко Євгенія	Семантико-синтаксична організація українських рекламних текстів косметики та побутової хімії	152
Криворученко Світлана	Системність дискурсної модальної семантики прозового твору	159
Кульбіда Наталя	До питання про функції синтаксичних конструкцій у науково-експериментальній статті	163
Леймонченко Ганна	Паравербальні й невербальні особливості комунікації, представлені в художньому тексті	166
Мараховська Наталія	Лінгвістичний вимір політичної комунікації	170
Маркіна Марія	Грамматические особенности неисходных текстов (на материале текстов-пересказов)	174
Михальченко Марина	Іронія як реалізатор оцінки в художньому тексті	179
Пасько Ганна	Мовленнєвий жанр загадки в дискурсивній площині: особливості функціонування	183
Пономарьова Людмила	Судова полеміка: мовленнєві прийоми, правила, помилки	187
Ріжко Руслана	Оказіоналізми як домінанта поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття: функціональний аспект	191
Сахарук Інна	Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі	197
Слобода Наталя	Синтаксис метафоричних конструкцій у поезії шістдесятників	203
Терещенко Лілія	Емотивні домінанти суб'єкта мовлення у дискурсі неправди	207
Щепка Оксана	Типологія компаративних фразеологічних одиниць в українській і російській мовах: порівняльний аспект	211
РОЗДІЛ III	Особливості говорів української мови та проблеми соціолінгвістики	216
Грещук Валентина	Гуцульська діалектна лексика у романі Володимира Гжицького «Опришки»	216
Пожидаєва Надія	Англійська лінгва франка як мова спілкування в європейському адміністративному дискурсі	221
РОЗДІЛ IV	Проблеми ономастики	226
Антонюк Олена	Репрезентація концепту «чоловік» у прізвиськовій номінації (на матеріалі антропонімії Донеччини)	226
Вебер Надія	Суфікс <i>-івк(а)</i> в мікроойконімії Івано-Франківщини	231
Шкіцька Ірина	Власне ім'я як засіб підвищення значимості співрозмовника	237
РОЗДІЛ V	Прикладна лінгвістика: напрями й аспекти дослідження	242
Волошиновська Ірина	Ефективність авторської та тематичної атрибуції текстів науково-технічного спрямування	242
Данилюк Ілля	Лінгвістичне забезпечення комп'ютерних систем: приклади використання регулярних виразів	248
Заваруєва Інна	Словарная статья как особое лексикографическое построение (на примере электронных словарей)	255
Карпіловська Євгенія	Грамматика мови і корпус	260
Краснобаєва-Чорна Жанна, Усенко Ольга	Експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови	265
Лонська Людмила	Дистрибутивно-статистичне дослідження дієслова <i>стояти</i> в ідіостилі І.С. Нечуя-Левицького	274
Петренко Інна	Актуальні напрями еколінгвістичних досліджень	278
Путіліна Оксана	Теоретичний і прикладний аспекти синтаксису: типологія співвідношення	282
Ситар Ганна	Теоретичні основи Словника синтаксичних фразеологізмів: структура словникової статті	288
Філіпповська Олена	Сучасна фразеологія: персоналії (структура словникової статті)	292

РОЗДІЛ VI	Рецензії та анотації	297
Загнітко Анатолій	Сучасний мовний ландшафт російських кольоропозначень. Рецензія на монографію: Герасименко И.А. Семантика русских цветообозначений : монография / И.А. Герасименко. – Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2010. – 440 с.	297
Загнітко Анатолій, Гнатюк Любомира, Михальченко Марина	Новітні виміри лінгвістичної прагматики. Рецензія на монографію: Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Ф. С. Бацевич – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.	298
Загнітко Анатолій, Волянська Юлія	Висловлення і речення у слов'янських мовах. Рецензія на збірник наукових праць: Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – 321 s.	303
Загнітко Анатолій, Кудрейко Ірина	Соціолінгвістика у сучасному мовному просторі. Рецензія на книги: Мацюк Г.П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 432 с.; Мацюк Г.П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 212 с.	312
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		315
CONTENTS		318
СОДЕРЖАНИЕ		321
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ		324

ББК 81.2Ук
УДК 81 '373.46

СЛОВОТВІРНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА БАЗА ФЕМІНІТИВНОЇ ПІДСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті порушено питання про вироблення спеціальної термінологічної бази для дослідження словотвору апелятивів зі значенням особи жіночої статі в українській мові. Виділено загальні й спеціальні словотвірні поняття, необхідні для опису моційних дериватів української мови. Акцентовано увагу на специфічні термінологічні одиниці й поняття, використовувані у процесі вивчення словотвору фемінитивів. Відзначено, що деривація моційних утворень базується в основному на усталеній словотвірній термінології української мови, яка набуває специфічного характеру відповідно до особливостей становлення й формування іменників-назв жінок. Цілеспрямоване й комплексне використання специфічних термінологічних понять дасть можливість говорити про фемінитивну підсистему як окрему складову частину лексичної системи української мови.

Ключові слова: словотвір, фемінитиви, термінологічна база.

Історія словотвору фемінитивів української мови представлена сьогодні різноманітними науковими дослідженнями (синхронними й діахронними). Однак майже всі вони мають описовий, фрагментарний характер, не розкривають вповні розглядувані питання, тому не становлять цінності й вагомості у розробленні загальних теоретичних положень щодо словотвору фемінитивів. Причиною цього великою мірою є відсутність належної термінологічної бази для вивчення фемінитивів української мови. Тоді як будь-яке дослідження повинно спиратися на відповідну наукову термінологію і мати власні вироблені принципи й методи аналізу. А для фемінитивної підсистеми української мови це особливо актуально, бо вона дотепер ще не отримала належного системного опрацювання, а розрізнені наукові роботи з цієї проблематики не висвітлюють вповні усіх питань словотвору фемінитивів [див. Ковалик 1962, Фекета 1968, Семенюк 2000, Брус 2001 та ін.]. Разом з тим, упорядкування й застосування необхідної термінологічної і методологічної бази, принципів, методів словотвірного аналізу, урахування досягнень сучасної української дериватології дадуть можливість підготувати ґрунтовну комплексну працю про словотвір фемінитивів української мови й отримати їй всезагальне наукове спрямування.

Дериватологічні розвідки з часу формування українського словотвору як самостійної лінгвістичної науки дотепер пропонують широкий арсенал термінологічних одиниць і понять для проведення лінгвістичних досліджень. Велика заслуга у розробці термінологічної і методологічної бази українського словотвору належить І. І. Коваликові [Ковалик 2007], який, до того ж, здійснив спроби застосувати її до вивчення фемінитивів української мови у порівнянні з іншими слов'янськими мовами [Ковалик 1962], обравши за основну одиницю словотвірного аналізу фемінитивів *словотвірний тип* [Брус 2007]. Теоретичні питання української дериватології розроблені і в працях О. Горпинича, В. Грещука, А. Загнітка, Є. Карпіловської та інших українських лінгвістів, однак широкого практичного застосування вони ще не набули і зокрема в процесі вивчення фемінитивів української мови. У розвідках з фемінитивного словотвору можна простежити лише часткове використання окремих словотвірних одиниць і понять, здебільшого *похідних слів, словотворчої бази, словотворчих засобів, словотвірних моделей, словотвірних типів, словотвірних значень, способів словотворення* [див. Фекета 1968, Семенюк 2000, Брус 2001 та ін.]. Але теоретична база фемінитивної підсистеми української мови може бути значно ширша за рахунок уведення до неї більшої кількості словотвірних одиниць і понять та їх актуалізації.

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку української дериватології, особливостей постання і формування апелятивів зі значенням особи жіночої статі від найдавніших часів до сьогодні важливим є уведення до термінологічної бази фемінитивної підсистеми української мови загальних і спеціальних комплексних словотвірних понять та постійне оперування ними під час дериватологічних фемінитивних студій. До загальновідомих усталених словотвірних термінів належать визначення, що відображають процес деривації, зокрема: *похідні слова, словотворча база, словотворчі засоби, способи творення, словотвірна мотивація, словотвірна продуктивність* та інші; і визначення, що стосуються словотвірного процесу, зокрема: *словотвірна категорія, словотвірний розряд, словотвірний тип, словотвірна модель, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо* та інші. Такі комплексні словотвірні одиниці й поняття накладаються на фемінитивну підсистему і, звичайно, пов'язуються з ключовими словами *фемінитив (фемінатив)* та з похідними від нього утвореннями (*фемінитивний, фемінитивність* тощо), що ідентифікують категорію апелятивів зі значенням особи жіночої статі в межах лексики [див. Брус 2008]. Доцільність уведення таких термінів для опису іменників-назв жінок підтверджують різні давні й нові лінгвістичні дослідження, що послуговуються такими поняттями [див. Загнітко 1987, Семенюк 2000, Брус 2001, Пода 2008, Суканенко 2010], а з визначених варіантів останні наукові праці віддають перевагу зокрема деривату *фемінитив*, який може бути утворений за певним словотвірним типом (аналогічно до слів *інфінитив, генітив* тощо, безпосередньо від слова *феміна* за допомогою двох латинських суфіксів *-it-*, *-iv-*), існувати в мовленні як потенційне слово і поступово

утверджуватися в ролі термінологічного поняття, відображаючи розвиток словотвірної системи мови [див. Клименко 2000: 473]. У зв'язку з цим спеціальними словотвірними термінами, необхідними для здійснення опису моційних утворень, слід вважати поняття *фемінітивна підсистема*, *похідні фемінітиви*, *словотворча база фемінітивів*, *словотворчі засоби фемінітивів*, *словотвірна категорія фемінітивів*, *словотвірні розряди фемінітивів*, *способи творення фемінітивів*, *словотвірна семантика фемінітивів*, *словотвірна похідність фемінітивів*, *відмаскулінні утворення*, *відфемінітивні утворення* та інші. Таким чином, опис деривації фемінітивів української мови повинен базуватися на існуючій сьогодні в українській лінгвістиці методологічній і термінологічній базі словотвору та враховувати специфіку фемінітивів української мови. Унаслідок цього може витворитися власна наукова база, що дасть можливість твердо говорити про існування окремої структури – фемінітивної підсистеми української мови. Тоді як у даний час слід висловлювати тільки припущення щодо існування такої підсистеми та визначати й упорядковувати її комплексні одиниці.

Обширна кількість апелятивів на позначення особи жіночої статі в сучасній українській мові, різноманітні зв'язки й відношення між ними дають можливість виділити їх в окрему частину слів і вести мову про фемінітивну підсистему української мови та послуговуватися відповідно поняттям *фемінітивна підсистема*, розглядаючи її як складову лексичної системи української мови і розуміючи під терміном *система* “єдине ціле, частини якого перебувають між собою в закономірних відношеннях і постійних взаємозв'язках” [Ковалик 2007: 28]. Отже, *фемінітивна підсистема* – це сукупність іменників зі значенням особи жіночої статі, що знаходяться в постійних закономірних відношеннях і зв'язках між собою. У сучасній українській мові вона охоплює прості за структурою найменування жінок (непохідні) і мотивовані слова (похідні), що переважають над непохідними і виступають основними репрезентантами словотворення фемінітивів. Похідними фемінітивами в українській мові є питомі найменування осіб жіночої статі, що співвідносяться зі своїми твірними основами на сучасному етапі чи в процесі власного історичного розвитку (*багач* > *багачка*, *мати* > *матка*, *відати* > *відьма*), та іншомовні назви жінок, що мають або мали в українській мові чи в мові-джерелі співвідносні твірні основи (*постмодерніст* > *постмодерністка*, *блондин* > *блондинка*, *директор* > *директорка*, *Бога родити* > *Богородиця*).

Похідні фемінітиви мають власні *словотворчі ресурси*, під якими вчені розуміють мовні величини, що використовуються у процесі творення слів – “від морфем, кореневих і афіксальних (префіксальних, інфіксальних, суфіксальних), через похідні слова аж до словосполучень та цілих речень” [Ковалик 2007: 92]. Роль словотворчої бази для похідних фемінітивів виконують в основному маскулінативи – назви осіб чоловічої статі (*відповідач* > *відповідачка*, *іванофранківець* > *іванофранківка*, *керівник* > *керівниця*), рідко інші за значенням іменники (особові й неособові) (*дочка* > *донечка*, *краса* > *красуня*) та прикметники (*мила* > *миленька*, *свята* > *святюха*), дієслова (*берегти* > *берегиня*, *ткати* > *ткаля*), словосполучення (*білі руки* > *білоручка*, *золоте волосся* > *золотоволоска*). Твірні основи, що стають підґрунтям формування семантики похідних фемінітивів, обов'язково поєднуються з певними словотвірними засобами, переважно матеріально вираженими. Основними *словотвірними засобами* моційних іменників є суфікси, що становлять близько ста дериваційних морфем і характеризуються надзвичайною різноманітністю та продуктивністю. Специфічним і найпродуктивнішим фемінітивним суфіксом є морфема *-к-а*, від якої походить чимало інших своєрідних фемінітивних суфіксів (*-оньк-а*, *-еньк-а*, *-іньк-а*, *-ечк-а*, *-очк-а* тощо). Помітною є і продуктивність фемінітивного суфікса *-ниц-я*, але вона вдвічі нижча від продуктивності морфеми *-к-а*. Невеликою продуктивністю в українській мові відзначаються суфікси *-иц-я*, *-льниц-я*, *-ух-а*, *-их-а*, *-івн-а*, *-ш-а*, емоційно забарвлені суфікси. Інші словотворчі суфікси малопродуктивні в деривації фемінітивів. До малопродуктивних фемінітивних словотвірних засобів належать так само префікси, конфікси, інтерфікси, закінчення. Матеріально не виражені словотворчі засоби фемінітивів у процесі їх морфолого-синтаксичної і лексико-семантичної деривації.

Поняттям *способи словотвору* в дериватології означено “шляхи й прийоми творення нових слів у результаті використання всіх наявних у даній мові словотвірних ресурсів” [Ковалик 2007: 199]. Загальними способами творення фемінітивів української мови є морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-семантичний і лексико-синтаксичний, з яких провідним є морфологічний спосіб. За словотвірними афіксами в межах морфологічної деривації виділяються такі способи творення фемінітивів, як суфіксальний (*квітницарка*, *полянка*, *наслідниця*, *володільниця*, *дзвонариха*), префіксальний (*прамати*, *посестра*), флексійний (*бойка*, *синьйора*), префіксально-суфіксальний (*безприданка*), складно-суфіксальний (*босоніжка*, *пупорізка*) і складання фемінітивів (*Богомати*, *бізнес-леді*, *прима-балерина*), серед яких найпродуктивнішим є суфіксація, представлена, як зазначалося вище, численною кількістю словотвірних морфем. Невеликою продуктивністю характеризується морфолого-синтаксичний спосіб творення фемінітивів, зокрема субстантивація (*знайома*, *неповнолітня*, *пречиста*), а ще меншою лексико-семантична деривація (*монашка* “жінка, яка носить довгий чорний одяг”, *циганка* “жінка, яка просить милостиню”) і лексико-синтаксична деривація іменників-назв жінок (*Богоотроковиця*, *приснодіва*), які стосуються більшою мірою діахронного розвитку фемінітивів.

Важливими словотвірними поняттями для фемінітивної підсистеми української мови є також *словотвірна похідність* і *словотвірна семантика*. *Словотвірна похідність* – це мотивування похідних слів певними твірними основами, з'ясування якого є основним завданням словотвірного аналізу слів [Ковалик 2007: 221]. Як відзначалося, у процесі творення фемінітивів роль мотивувальних слів виконують, як правило, різні за

структурою маскулінативи (*активіст* > *активістка*, *батурин* > *батурилка*, *вибранець* > *вибранка*, *галичанин* > *галичанка*), рідко фемінітиви (*вдова* > *вдовиця*, *тітка* > *тітонька*) і ще менше неособові слова, ад'єктиви, вербатииви, словосполучення (*снігур* > *снігурка*, *лазня* > *лазниця*, *люба* > *любка*, *повити* > *повитуха*, *зірка кіно* > *кінозірка*). Значення твірних слів лягає в основу похідних і сприяє формуванню словотвірної семантики фемінітивів. *Словотвірне значення* – це “узагальнене значення, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів, виражене за допомогою певної словотвірної форми, наприклад, словотвірне значення діяча, місця тощо” [Ковалик 2007: 216]. Для більшості фемінітивів характерна модифікація, яка полягає у збігу частининомовної належності мотивувальних і мотивованих слів, їх об'єкта номінації – особи за певною ознакою та в додаванні до мотивувальних слів ознаки жіночої статі або суб'єктивної оцінки (*славист* > *славістка*, *спонукач* > *спонукачка*, *старовір* > *старовірка*, *смуглянка* > *смугляночка*, *сестра* > *сестричка*). Фемінітивам, що походять від окремих маскулінативів, дієслів, прикметників та деяких словосполучень, властива мутація, яка відображає творення дериватів з новою лексичною семантикою, відмінною від значення твірного слова (*гетьман* > *гетьманівна*, *староста* > *старостица*, *прясти (пряду)* > *прядунка*, *молода* > *молодуха*, *шість неділь* > *шестинеділька*). Словотвірна семантика фемінітивів української мови уже частково вивчалася, але з урахуванням невеликого проміжку часу в розвитку української мови [див. Брус 2002].

У процесі вивчення словотвору фемінітивів необхідно враховувати й такі одиниці, як *словотвірна категорія* – загальне абстрактне поняття, що охоплює всі підпорядковані йому словотвірні розряди, *словотвірний розряд* – словотвірне поняття, до якого належить вся сукупність семантично однорідних типів, споріднених певною лексико-семантичною єдністю, та *словотвірний тип* – словотвірне поняття, що включає словотвірно-семантичну єдність похідних, єдність лексико-граматичного і структурного характеру словотворчої основи, тотожність афіксальної частини дериватів [Ковалик 2007: 265, 268, 269]. Сьогодні нараховується більше двадцяти *словотвірних розрядів фемінітивів*, що складаються зі словотвірних типів і становлять в цілому обширну *словотвірну категорію фемінітивів*. До складу словотвірних типів входять *словотвірні моделі*, тобто схеми творення фемінітивів. Поняття *словотвірна категорія фемінітивів* і *словотвірний розряд фемінітивів* є класифікаційними одиницями більш широкого загального призначення, ніж наступні два поняття – *словотвірний тип фемінітивів* і *словотвірна модель фемінітивів*. Термін *словотвірна категорія* є одиницею виділення усіх фемінітивів серед словотвірних одиниць української мови, інтегрування їх в окрему самостійну групу дериватів та відмежування її від інших словотвірних категорій (назв чоловіків, назв предметів, назв процесів тощо). Термін *словотвірний розряд фемінітивів* позначає окремі групи потужних дериватів за семантикою у межах словотвірної категорії фемінітивів і виступає інтегративною одиницею, бо об'єднує слова в певні словотвірні типи, а також диференційовальною одиницею, бо сприяє розмежуванню словотвірних типів. *Словотвірний тип* і *словотвірну модель* можна вважати основними класифікаційними одиницями фемінітивної системи. Словотвірні типи охоплюють фемінітиви зі спільною твірною основою, словотвірним формантом і словотвірним значенням і розмежовуються переважно за словотвірними засобами (у межах суфіксації). Кожний словотвірний розряд має власні словотвірні типи, показниками яких є словотвірні афікси (при морфологічній деривації) або інші засоби (при неморфологічних способах творення), напр.: *словотвірний розряд агентивних і професійних фемінітивів* охоплює словотвірні типи на -к-а (*акварелістка*, *бавовнярка*, *визволителька*, *гримерка*), на -ниц-я (*асфальтниця*, *верстатниця*, *гардеробниця*, *зварниця*), на -льниц-я (*бронзувальниця*, *збиральниця*, *крутильниця*, *укладальниця*), -их-а (*головица*, *кравчица*, *лісничиха*, *маляриха*), субстантиватів (*воротна*, *з'язкова*, *ланкова*, *посильна*). Оскільки у межах словотвірних типів фемінітиви мотивуються різними за структурою твірними основами, виражають неоднакове словотвірне значення, то варто відображати схеми їх творення у вигляді *словотвірних моделей фемінітивів*. Так, у межах словотвірного типу агентивних і професійних фемінітивів на -к-а можна виділити словотвірні моделі “основа на -тель + -к-а” (*правителька*, *зцілителька*), “основа на -ист + -к-а” (*альтистка*, *бандуристка*), “основа на яр + -к-а” (*арф'ярка*, *бетонярка*), “основа на -ач + -к-а” (*випалювачка*, *завідувачка*), “основа -ор + -к-а” (*декламаторка*, *інструкторка*), “непохідна основа маскулінатива + -к-а” (*патронка*, *корифейка*), “непохідна основа фемінітива + -к-а” (*нянька*, *бабка “ворожка”*).

Для опису словотвірних зв'язків між фемінітивами можуть використовуватися і поняття *словотвірний ланцюжок* як сукупність спільнокореневих слів, пов'язаних відношеннями послідовної мотивації, *словотвірна парадигма* як сукупність похідних слів, зумовлених однією твірною основою і розміщених на одному ступені словотворення, *словотвірне гніздо* як сукупність похідних слів, що виступають одиницями різних ступенів словотворення та упорядковані відношеннями словотвірної мотивації [Грещук 1995: 17, 20]. У процесі словотвірного аналізу мова мала би йти про фемінітиви як твірну базу і фемінітиви як складові частини цих утворень, напр., словотвірний ланцюжок фемінітивів: *мати* – *матінка* – *матіночка*, словотвірна парадигма фемінітивів: *жінка* – *жіночка*, *супержінка*, *жіноцтво*, *жінка-аналітик*, *жінделегатка*, словотвірне гніздо фемінітивів: *баба* – *бабка*, *бабонька*; *прабаба*, *прабабка*; *бабуся*, *бабусенька*; *бабця*; *бабега*; *бабуня*. Фемінітиви як похідні в основному слова не можуть виконувати роль продуктивної словотворчої бази, хіба що тільки для емоційно забарвленої лексики (*дівчина* – *дівчинонька*, *дівчинице*). А як структурні компоненти названих словотвірних величин можуть мотивуватися будь-якою твірною основою (*манікюр* – *манікюрниця*, *манікюриша*, *директор* – *директорка*, *директориша*, *директриса*, *чиста* – *чистьоха*, *чистуха*). Ймовірно, через відсутність вироблених підходів до аналізу словотвірних ланцюжків, словотвірних парадигм та словотвірних гнізд із

фемінитивами в ролі твірних або в ролі складових частин сьогодні вчені обходять увагою такі словотвірні одиниці на рівні фемінитивної підсистеми української мови. Тоді як детальний аналіз словотвірних зв'язків між фемінитивами сучасної української мови показує, що фемінитиви можуть утворювати здебільшого невеликі структурні величини, зокрема різні за протяжністю словотвірні ланцюжки фемінитивів і різні за обсягом словотвірні парадигми фемінитивів, та рідко словотвірні гнізда фемінитивів, переважно з непохідними в основі назвами жінок [див. Карпіловська 2002, Брус 2009 та ін.].

Зі всіх розглянутих термінів основними для дослідження словотвору фемінитивів української мови є загальноприйняті в сучасній дериватології поняття *похідні слова, способи словотворення, словотворчі ресурси, словотвірна семантика, словотвірна похідність*, що проєктуються на фемінитивну підсистему української мови і відображають її специфіку. При цьому в процесі словотвірного аналізу фемінитивів можна використовувати й синонімічні терміни *фемінитивна словотворча база (слова, словосполучення тощо), фемінитивні словотворчі засоби (фемінитивні суфікси, фемінитивні флексії тощо), способи фемінізації (морфологічний, морфолого-синтаксичний тощо), фемінитивні утворення (відмаскуліні деривати, відфемінитивні деривати, субстантивовані деривати тощо), фемінитивна семантика (модифікація, мутація фемінитивів)*. Допоміжними термінологічними поняттями під час вивчення словотвору фемінитивів у даний час можна вважати одиниці *словотвірна категорія, словотвірний розряд, словотвірний тип, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма* та інші, з яких найбільшою мірою опрацьовані словотвірні типи фемінитивів, що й залишаються визначальною класифікаційною одиницею словотвору фемінитивів. Тоді як решта словотвірних величин, незважаючи на їх широке чи вузьке призначення, завдяки достатнім напрацюванням у галузі фемінитивного словотвору можуть набути так само характеру важливих термінологічних понять.

Література

Брус 2001: Брус, М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI – XVII століть: словотвір і семантика [Текст] / М. П. Брус : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 260 с.

Брус 2002: Брус, М. П. Словотвірна семантика фемінитивів української мови XVI – XVII століття [Текст] / М. П. Брус // Актуальні проблеми українського словотвору / За ред. В. Грещука. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С. 403–413.

Брус 2007: Брус, М. П. Фемінитивний словотвір у працях І. І. Ковалика [Текст] / М. П. Брус // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 19–23.

Брус 2008: Брус, М. П. Поняття з основою *фемін-* у контексті сучасної української лінгвістики [Текст] / М. П. Брус // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : Донецький національний університет, 2008. – Вип. 16. – С. 209–214.

Брус 2009: Брус, М. Фемінитиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій [Текст] / М. П. Брус // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. – С. 61–69.

Горпинич 1998: Горпинич, В. О. Українська словотвірна дериватологія [Текст] / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т, 1998. – 189 с.

Грещук 1995: Грещук, В. Український відприкметниковий словотвір [Текст] / В. Грещук. – Івано-Франківськ, 1995. – 208 с. – 1000 пр. – ISBN 5-72-63-4292-9.

Загнітко 1987: Загнітко, А. П. Корелятивність іменників-назв осіб чоловічого і жіночого роду [Текст] / А. П. Загнітко // Українське мовознавство : зб. статей. – К., 1987. – Вип. 14. – С. 67–74.

Загнітко 2007: Загнітко, А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – вид. друге, випр. і доп.. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 219 с. – 300 пр. – ISBN 978-966-374-175-8.

Карпіловська 1999: Карпіловська, Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація [Текст] / Є. А. Карпіловська. – К. : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1999. – 298 с. – 520 пр. – ISBN 966-02-1211-9.

Карпіловська 2002: Карпіловська, Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: гнізда слів з вершинами – омографічними коренями [Текст] / Є. А. Карпіловська. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. – 912 с. – 2000 пр. – ISBN 966-7492-11-7.

Клименко 2000: Клименко, Н. Ф. Потенційне слово [Текст] / Н. Ф. Клименко // Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с. – Бібліогр.: с. 473. – 5000 пр. – ISBN 966-7492-07-9.

Ковалик 1962: Ковалик, І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами [Текст] / І. І. Ковалик // Питання українського мовознавства. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1962. – Кн. 5. – С. 3–34.

Ковалик 2007: Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці [Текст] / Упорядник та автор передмови Василь Грещук. — Івано-Франківськ–Львів : Місто НВ, 2007. – 404 с. – ISBN 978-966-428-037-4.

Пода 2008: Пода О. Ю. Фемінітиви і маскулінитиви як гендерні маркери журнальних заголовків у контексті гендерної політики західноукраїнських часописів для жінок [Текст] / О. Ю. Пода // Держава та регіони. Гуманітарні науки : науково-виробничий журнал. – 2008. – № 3. – С. 87-95.

Семенюк 2000: Семенюк С. П. Формування словотвірної системи іменників із модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові [Текст] / С. П. Семенюк : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2000. – 20 с.

Сукаленко 2010: Сукаленко Т. Типізовані образні парадигми словесного втілення концепту жінка в українській мові [Текст] / Т. Сукаленко // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 81-98. – Бібліогр.: с. 92.

Фекета 1968: Фекета І. І. Жіночі особові назви в українській мові. (Творення і вживання) [Текст] / І. І. Фекета : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Ужгородський національний університет. — Ужгород, 1968. – 369 с.

В статтє поднят вопрос о разработке специальной терминологической базы для исследования словообразования феминитивов в украинском языке. Выделены общие и специальные словообразовательные понятия, необходимые для описания феминитивов украинского языка. Акцентировано внимание на специфических терминологических единицах и понятиях, используемых в процессе изучения словообразования феминитивов. Показано, что деривация феминитивов базируется на общепринятой словообразовательной терминологии украинского языка, которая становится специфической соответственно особенностей развития феминитивов. Целенаправленное и комплексное использование специфических терминологических понятий даст возможность говорить об феминитивной системе как об отдельной части лексической системы украинского языка.

Ключевые слова: словообразование, феминитивы, терминологическая база.

The article deals with the question of working out the special terminological base for researching the wordbuilding of feminitives in the Ukrainian language. General and special wordbuilding notions are determined which are necessary to describe feminitives of the Ukrainian language. Attention is paid to the specific terms and concepts used in the process of studying feminitives (main and subsidiary). It is mentioned that derivation of feminitives is mainly based on the fixed wordbuilding terminology of the Ukrainian language, which is becoming specific according to the development peculiarities of the feminitives. Purposeful and complex usage of the specific terminological notions enables to speak about the feminitive system as a separate part of the lexical system of the Ukrainian language.

Keywords: wordbuilding, feminitives, terminological base.

Надійшла до редакції 16 вересня 2010 року.

Галина Волинець

ББК Ш 141.4-3

УДК 81'367.622

ФУНКЦІОНУВАННЯ НУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ У МЕЖАХ ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНОГО МІКРОПОЛЯ НАЗВ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

У статті на матеріалі сучасної української мови проаналізовано особливості нульсуфіксального словотворення назв продуктів харчування, з'ясовано специфіку функціонування нульсуфіксальних іменників у межах визначеного мікрополя (на тлі дериватів з матеріально вираженими суфіксами), встановлено стилістичне маркування розглянутих похідних.

Ключові слова: нульсуфіксація, лексико-словотвірне мікрополе, функції суфіксів, девербативи, dead'ективи.

У суфіксальній підсистемі деривації українського іменника вагоме місце посідає нульовий суфікс, який належить до поліфункційних афіксів: він формує значну кількість словотвірних типів у межах трьох словотвірно-семантичних полів – абстрактності, предметності та суб'єктності (що мають свої розгалуження – мікрополя).

Мікрополе назв продуктів харчування належить до однієї з найдавніших груп лексики, причому частина слів має праслов'янське коріння [Крижко 1997; Приймак 2003; Яценко 2009]. Протягом багатьох століть ця група поповнювалася як за рахунок власнеукраїнських мовних ресурсів, так і за допомогою запозичень. Проблеми формування згаданого мікрополя досліджували Е.Гоца, Й.Дзєндзелівський, Я.Закревська, О.Крижко, В.Німчук, А.Поповський, О.Приймак, С.Яценко та інші. Однак словотвірна структура іменників на позначення їжі на сьогодні недостатньо вивчена: поза увагою науковців залишилося, зокрема, й нульсуфіксальне словотворення, не визначено функціональне навантаження нульового суфікса, його активність і продуктивність у порівнянні з матеріально вираженими суфіксами, стилістичні особливості нульсуфіксальних дериватів тощо.